

KINYILATKOZTATÁS MINT ISMERETELMÉLET

*Wolfgang Pannenberg posztfundacionalizmusának kritikája
Karl Barth aktualista ontológiája alapján*

VERES ÁBEL

Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, Budapest, Magyarország

ORCID: [0000-0002-7267-7593](https://orcid.org/0000-0002-7267-7593)

Absztrakt: A tanulmány Wolfgang Pannenberg „kinyilatkoztatás mint történelem” elméletét vizsgálja Karl Barth aktualista ontológiájának szempontjai alapján. Bemutatja Pannenberg rendszeres teológiai megközelítését, és felvázolja a tudományos prolepsizmus fogalmát.

Kulcsszavak: Barth, Pannenberg, kinyilatkoztatás, teológia, krisztológia, ismeretelmélet.

REVELATION AS EPISTEMOLOGY

*A Critique of Wolfgang Pannenberg's Postfoundationalism in the light of
Karl Barth's Actualist Ontology*

Abstract: The paper examines Wolfgang Pannenberg's theory of „revelation as history” from the perspective of Karl Barth's actualist ontology. It presents Pannenberg's systematic theological approach and outlines the concept of scientific prolepsism.

Keywords: Barth, Pannenberg, revelation, theology, christology, epistemology.

A KINYILATKOZTATÁS ÚJ MEGKÖZELÍTÉSE

A jelen és a múlt között húzódó szakadék folyamatos kérdéseket vet fel Jézus Krisztus személyével és a bibliai tanúságtételekkel kapcsolatban. Vajon hogyan olvassuk ezeket a tanúságtételeket; mi volt a szerzők eredeti szándéka, és mi volt a gyülekezetek kontextusa? A történeti-kritikai módszer a bibliatudományok területén éppen ezekre a kérdésekre próbál válaszokat adni. Ezek a történeti-kritikai eredmények azonban gyakran közelebb állnak a régészethez vagy a történelemtudományhoz, mint a teológiához, ebből kifolyólag ritkábban jelentek meg a rendszeres teológiai kutatások területén. A 20. század második felében Wolfhart Pannenberg, Rolf Rendtorff, Ulrich Wilckens és Trutz Rendtorff közösen próbálták meg az exegetikai és dogmatikai tudományokat összekapcsolni,¹ így adták közre 1961-ben az *Offenbarung als Geschichte* című tanulmánygyűjteményüket, melyben a heidelbergi formakritikusok, az ószövetséges Gerhard von Rad és az újszövetséges Günther Bornkamm kutatásait kívánták összefüggésbe hozni Edmund Schlink és Peter Brunner rendszeres teológiai megközelítésével, hogy a tanszékek között egyre mélyedő szakadékot áthidalhassák.²

Carl E. Braaten 1965-ben az „új utat kereső” Pannenbergéről azt írta: „meggyőződése egy új szintézis szükségessége a teológiában. Emellett pedig számos jel is arra utal, hogy jó úton halad egy új teológiai program tervezetének elkészítésében.”³ Pannenberg ebben az új szintézisben a történelem és a kinyilatkoztatás elválaszthatatlanságát hangsúlyozta. Sokrétű teológiai munkái széles körben elismert teológussá tették,⁴ ezt bizonyítja teológiájáról szóló bőséges szekunderirodalom is; a szintézis által pedig több teológiai irányzatot is képes volt megközelíteni:

A neo-fundamentalisták élveznék a feltámadásnak mint a múltbeli történelem datálható eseményének történelmi igazolhatóságával kapcsolatos álláspontját. Az ortodoxoknak tetszene a *notitia*, az *assensus* és a *fiducia* hangja, de nem tudnának mit kezdeni az anti-szupranaturalizmussal. A *Heilsgeschichte* teológusai egyetértének a történelem hangsúlyozásával, de általában nem értenék egyet azzal, hogy a prófétaik ígét kiiktassák a kinyilatkoztatás definíciójából. A történészek üdvöznék a tények

¹ Wolfhart Pannenberg: *An intellectual pilgrimage, Kerygma und Dogma*, vol. 54, 2008/3, 153.

² Carl E. Braaten: *The Current Controversy on Revelation: Pannenberg and His Critics*, *The Journal of Religion*, vol. 45, 1965/3, 225.

³ Uo.

⁴ Stanley J. Grenz: *Reason for Hope: The Systematic Theology of Wolfhart Pannenberg*, New York – Oxford, Oxford University Press, 1990, 4.

iránti elkötelezettségét, de csak keveseknek sikerülne a kinyilatkoztatást egyenesen a történelem tényeiből kiolvasni.⁵

Ezt egészíti ki, hogy a történelemről és kinyilatkoztatásról alkotott munkássága az isteni cselekvés és az időbeli folyamatok megértésével közvetve hozzájárult a John B. Cobb Jr. nevével fémjelzett folyamatteológiához is. E színes recepcióból jól kitűnik, hogy Pannenberg szintézisére jellemző a flexibilitás és adaptabilitás,⁶ érthető tehát, hogy több teológiai szakterületen és több teológiai iskolában is hatást gyakorolt, viszont épp emiatt nehéz egyetlen iskolához kötni vagy rövid összegzésbe foglalni teológiáját, mely a történelem mellett krisztológiával, tudományelmélettel, hermeneutikával, antropológiával és természettudományokkal is egyaránt foglalkozik.⁷ A széles interdiszciplináris vállalkozás alapjait a neo-ortodox teológiával való szembefordulása adja,⁸ ugyanis „az ókor- és biblia-tudományok, a történelemkutatás vagy a lélektan és a humán tudományok felől érkező impulzusok, kutatási eredmények és teológiai útkeresések számára is adott esetben kézenfekvő volt a Karl Barthtól való elhatárolódás, valami újnak és relevánsnak a felmutatása érdekében”.⁹ Ez az új és releváns megközelítés Pannenberg esetében egy posztfundacionalista ismeretelmélet kidolgozásában áll. Ebben az elméletben a már említett interdiszciplináris kutatások szintézisén keresztül mutatja be a keresztyénség bibliai hitét a történeti-kritikai módszer fényében. A posztfundacionalista megközelítés lényege éppen abban rejlik, hogy a tévedhetőnek tekintett emberi tudást (*fallibilizmus*) összekapcsolja a kritikai realizmussal, ezzel próbálja feloldani a dogmatizmus és a relativizmus közötti feszültséget, amelyek különben akadályoznák az egyes tudományágak közötti átjárhatóságot.¹⁰

A tanulmány éppen erre a problémára kíván rávilágítani, ugyanis a magyar protestáns teológiában is megfigyelhető egyfajta szembefordulás a neo-ortodox teológiával, különösen pedig a barthi örökséggel. Ennek megfelelően először

⁵ Braaten: *The Current Controversy on Revelation*, 234.

⁶ Carl E. Braaten: *History and Hermeneutics*, Westminster Press, 1966, 51.

⁷ Jól szemlélteti ezt a Carl E. Braaten és Philip Clayton szerkesztette *The Theology of Wolfhart Pannenberg* című tanulmánygyűjtemény szerzői névsora is.

⁸ Anthony C. Thiselton: *Understanding Pannenberg: Landmark Theologian of the Twentieth Century*, Eugene, OR, Cascade Books, 2018, 1–2.

⁹ Fazakas Sándor: Isten szuverenitása és az ember szabadsága, Karl Barth teológiájának innovatív ereje a mai magyar református egyház és teológia számára, in *Collegium Doctorum*, 2018/2, 112–113.

¹⁰ F. LeRon Shults: *The Postfoundationalist Task of Theology: Wolfhart Pannenberg and the New Theological Rationality*, Grand Rapids, Eerdmans, 1999, 50.

Pannenberg „antibarthiánus”¹¹ tudományos prolepszisét mutatom be, majd Barth aktualista ontológiája alapján értékelem Pannenberg „kinyilatkoztatás mint történelem” elméletét. A két teológus sok szempontból közel áll egymáshoz, ugyanakkor Pannenberg – mint Barth tanítványa – ismeretelméleti és módszertani vitát folytat mesterével szemben. Ennek a vitának a középpontjában pedig a kinyilatkoztatás teológiája áll.

A két teológus közös pontja, hogy mind a ketten az ateizmus által felvetett kérdéseket komolyan véve keresik a teológiai ismeretelmélet útját. Barth a Feuerbach által megfogalmazott antropológiai teológiát egyszerre tartotta nagy veszélynek és a kor prófétai hangjának. Feuerbach a teológusok számára arra mutatott rá, hogy „a teológia titka az antropológia”,¹² hiszen amikor Istenről analogikusan emberi kategóriák alapján beszélünk, akkor tulajdonképpen az Istent az emberben alapozzuk meg. Feuerbach ezt az antropológiai felismerést tartotta az igazi teológiának, mert – mondja Feuerbach – „[a]zzal, hogy a teológiát antropológiává alacsonyítom, inkább az antropológiát emelem fel teológiává, mint ahogyan a kereszténység azzal, hogy istent emberré alacsonyította le, az embert istenné tette (természetesen megint az embertől eltávolodott, transzcendens, fantasztikus istenné)”.¹³ Barth a kortárs teológiában¹⁴ és a saját gyűlekezetében lelkipásztorként is észlelte az „istenkérdés” súlyát,¹⁵ ezért az ismeretelméleti alapját a kinyilatkoztatás partikularitásában alapozta meg az általános emberi antropológiával szemben. Tehát a barthi teológiai ismeretelmélet, amellyel Barth megpróbálta kivezetni a feuerbach-i felismerésből a teológiát, nem az emberben kerül megalapozásra, hanem „fentről lefelé halad” (*von oben nach unten*).¹⁶

Pannenberg úgy vélte, hogy az Ige-teológia¹⁷ nem ad kielégítő választ a keresztény teológia védelmében a 20. század második felében, mivel az Ige-teológia

¹¹ Philip Clayton: *Anticipation and Theological Method*, in Carl E. Braaten – Philip Clayton (eds.): *The Theology of Wolfhart Pannenberg: Twelve American Critiques, with an Autobiographical Essay and Response*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1988, 124.

¹² Ludwig Feuerbach: *A kereszténység lényege*, ford. Tímár Ilona, Budapest, Akadémiai, 1983, 14. Uo., 26.

¹⁴ Eberhard Busch: *Karl Barth*, ford. Juhász Tamás, Kolozsvár, EXIT, 2024, 90.

¹⁵ Uo., 100.

¹⁶ Karl Barth: *Kirchliche Dogmatik*, I/1. Band, Zürich, EVZ Verlag, 1955, 135. (Továbbiakban: KD)

¹⁷ Pannenberg szerint Barth és követői hibát követnek el azzal, hogy a kinyilatkoztatást kizárólag teológiai alapokra helyezik, és elutasítják annak teológián kívüli megalapozását. A biblikus kutatások fényében a barthi kinyilatkoztatásteológiát a bibliai tanúságtétellel összeegyeztethetetlen elméletnek tartja. Ezt részletesen kifejti, amikor Eberhard Jüngel Barth-értelmezését elemzi. Lásd: Wolfhart Pannenberg: *Rendszerezés teológia*, 1. köt., ford. Görföl Tibor, Budapest, Osiris, 2005, 185.

teológiai ismeretelmélete a kortárs társadalom-, szellem- és természettudományoktól eltérő síkon mozog. Viszont a teológiának „ma a megváltás eseményének történeti jellegét a létezés és a megváltástörténet teológiáival, valamint a történeti-kritikai vizsgálódás módszertani elveivel való vitában kell érvényesíteni”.¹⁸ Éppen erre törekszik Pannenberg, amikor a történeti-kritikai bibliakutatást komolyan véve megpróbálja meghaladni a barthi teológia ismeretelméletét, amely „a történeti-kritikai áradat elől egy biztonságosnak vélt kikötőbe menekült.”¹⁹

KINYILATKOZTATÁS MINT TÖRTÉNELEM A SZENTÍRÁSBAN

Isten kinyilatkoztatása a Szentírás alapján nem *közvetlenül*, nem a történelmen *túl*, de nem is egyszerűn a történelemben, hanem – *közvetetten* – „*mint történelem*” megy végbe.²⁰ A „*mint történelem*” fontos hermeneutikai kifejezés, mellyel a kinyilatkoztatás nem a történelem egy eseményét jelenti, hanem a történelem univerzális folyamatát. Ez a folyamat pedig a történeti-kritikai exegézisre építve domborodik ki Pannenberg teológiájában, melyben egyértelművé válik, hogy a zsidó hagyományokban a Jahvét megismerő ember Jahve történeti tetteiből nyerte az istenség megismerését.²¹ Éppen ezért Pannenberg az *Offenbarung als Geschichte* dogmatikai téziseiben következetesen nem is definálja a történelem fogalmát, hanem amellett érvel, hogy a „történelmi cselekvés”, a „történelmi tettek”, és a „történelmi események” az Ó- és Újszövetség különböző rétegeinek kinyilatkoztatásról szóló tanúságtételei alapján valósulnak meg „*mint történelem*”.²² Tehát „Pannenberg a történelemnek mint eseményösszefüggésnek a maga teljességében való megértését nem a történelem fogalmának történetfilozófiai reflexiójából, hanem az Ó- és Újszövetség kinyilatkoztatástörténeti (*offenbarungsgeschichtlichen*) hagyományának rekonstrukciójából nyeri.”²³

Pannenberg kiindulópontja a kinyilatkoztatás és a történelem teológiájának Gerhard von Rad által kidolgozott ószövetségi értelmezése, és annak dogmatikai

¹⁸ Wolfhart Pannenberg: *Basic Questions in Theology*, Vol. I., Philadelphia, Fortress Press, 2007, 16. (Továbbiakban: BQT)

¹⁹ Uo.

²⁰ Friederike Nüssel: Was heißt „als Geschichte”? Zur christologischen Fundierung des offenbarungstheologischen Programms, in Gunther Wenz (Hg.): *Offenbarung als Geschichte, Pannenberg-Studien 4. Band*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2018, 72.

²¹ Wolfhart Pannenberg: Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung, in uő. (Hg.): *Offenbarung als Geschichte*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1982, 91.

²² Vö. uo. 1. tézis: A bibliai tanúságtételek szerint Isten önkinyilatkoztatása nem direkt módon, például teofánia formájában történt, hanem indirekt módon, Isten történelmi tettein keresztül.

²³ Nüssel: *Was heißt „als Geschichte”?*, 75.

felépítése.²⁴ Ezt az ószövetségi hagyományanyagok változásainak vizsgálatával kezdi, amiben a kinyilatkoztatás szempontjából konstitutív szerepet tulajdonít a történelem folyamatának. A legősibb hagyományt, melyben a kultuszhoz és a kultikus helyhez tartozott Jahve megjelenése, felváltotta és kiszorította az a gondolat, hogy Jahve az ő történelemben végbement tetteiben válik megismerhetővé.²⁵ A történelemben végbement tettek iránti érdeklődés vehető ki az ószövetségi hagyományok rétegeiből is. A jahvista a 2Móz 14,31-ben az Úr erős kezének *bizonyítással* felérő tettét mutatja be, melynek következtében „félni kezdte a nép az Urat. Hitt az Úrnak és szolgájának, Mózesnek.” Izráel *bizalma* Jahve történelemben megjelenő istensége folytán alakul ki, és ezzel válik istensége kijelentett ténnyé a zsidóság számára.²⁶ A jahvista ezek alapján a Jahvéban való *bizalom* kialakítását egy eseményhez köti, melyben az izraeliták számára *nyilvánvaló lett* Jahve hatalma az egyiptomiaktól való szabadulásban. A deuteronomista hagyomány Jahve kinyilatkoztatását a jahvistától eltérő perspektívából értelmezi, ugyanis a Deuteronomium már nemcsak egy eseményt, hanem az események sorozatát mutatja be a kivonulás–honfoglalás eseményének összefüggésében (5Móz 4,37–50; 7,7–11) Jahve *önbizonyításaként* (*Selbsterweis*).²⁷ A deuteronomiumi hagyomány számára az események sorozatán túl már – a majd apokaliptikus szemléletnél kiteljesedő – ígéretek beteljesedése válik Jahve önbizonyításának eszközévé.²⁸ A prófétai hagyomány a fogság idején az addigra elveszített területek honfoglalásának történeti eseményeit már nem tudta önmagára értelmezni mint Jahve istenségének bizonyítékát, és ennek következtében Ezékiel (Ez 39,21–22) és *par excellence* Deutero-Ézsaiás (Ézs 49,23) hirdetni kezdték a megváltás valódi teleológiáját, Jahve istenségének bizonyítását.²⁹ A honfoglalásban visszafelé tekintve beteljesedett Jahve ígérete, de a fogságban ezt a visszafelé tekintést Júda fogságba vitele átírta, és így a próféták Jahve eszkatologikus végső kinyilatkoztatására – az eszkatologikus honfoglalásra – mutattak rá.³⁰ Ezt az ószövetségi irányt folytatja az apokaliptika, amely szellemiségében az Újszövetség gondolatvilágában is megjelenik, ugyanis az apokaliptikus szemlélet Isten istenségének és dicsőségének univerzális bizonyítását várja „a végső események összefüggésében”.³¹

²⁴ Uo., 72.

²⁵ Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 91.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo., 91–92.

²⁸ Uo., 96.

²⁹ Uo., 92.

³⁰ Uo., 96.

³¹ Uo.

A jahvista szemléletből végül apokaliptikus szemléletté alakulás még erőteljesebbé teszi a kinyilatkoztatás értelmezésének eltéréseit, hiszen az apokaliptikus kinyilatkoztatásértelmezés már nemcsak az események sorozatát kíséri figyelemmel, mint a deuteronomista, hanem a végső eseményekkel való összefüggésben egy történelmi horizont tárul elénk. Továbbá az Újszövetségben János evangéliuma és A zsidókhoz írt levél is eszkatológiailag orientált, Jézus múltbeli eseményéhez ragaszkodva nem vesznek el a jelenben, hanem az üdvösség jövőbeli hangsúlyának ívét is megtartják.³² Ennek oka a második generációs keresztyének Krisztushoz való kapcsolódásának kérdése, ami a múlt és jelen közötti feszültség miatt bizonytalanságban tartja a gyülekezeteket. Lukács Jézus útjának befejezett múltját, pneumatologikus szemléletével az üdvösség jelenbeli ajándékát emeli ki.³³ Érezhető a történelmi gondolkodás változása a második generáció különböző megközelítéseiben, mert ezek ugyan kapcsolódnak a korábbi szemléletekhez, mégis a történetteológia konstitutív szerephez jut a történelmi meghatározottságukból fakadóan. Így nem meglepő, hogy Pannenberg számára a második generáció történelmi viszonyulása vált mérvadóvá, melyek a hagyománytörténet további folyamatát is irányítják.³⁴ A dogmatikának pedig „elsősorban a hagyományláncolathoz kell igazodnia, amely az Ószövetségtől az apokaliptikán keresztül Jézus, az első egyház és Pál igehirdetéséig tart.”³⁵

Pannenberg számára az apokaliptika eszkatológiai fókusza a végső eseményekre, Jahve önbizonyításának feltárulása és Jézus igehirdetése ugyanazon várakozás hermeneutikai horizontjához tartozik.³⁶ Azaz az apokaliptikus várakozás – áthidalva az obszkuritást – készíti elő azt az értelmezési közeget, amelyben Jézus igehirdetése érthetővé válik hallgatói számára. Ezen túl pedig az apokaliptikus szemlélet Jézus sorsával – inkarnációjával, életével, szenvedésével és feltámadásával – túl is mutat az apokaliptikus szemlélet keretein, ugyanis Jézus sorsában az apokaliptikus várakozás már elővételezve be is következett. Jézus Krisztus sorsában tehát lehullott a lepel (ἀποκάλυψις) a végidők titkairól, mivel proleptikusan a történelem végét mutatta meg a feltámadásával, ami bizonyításra kerülhet „minden egyes ember együttes” feltámadásával a végidőben.³⁷

³² Uo., 95.

³³ Uo.

³⁴ Nüssel: *Was heißt „als Geschichte“?*, 74.

³⁵ Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 95.

³⁶ Nüssel: *Was heißt „als Geschichte“?*, 73.

³⁷ Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 109.

SZEMBEN BARTHTAL: KÖZVETETT KINYILATKOZTATÁS

Pannenbergnek Barthot célzó kritikája von Rad, Rendtorff és Wilckens exegetikai munkájára alapozva Isten bibliai közvetett önbizonyítására épül, de a barthi önkinyilatkoztatás fogalmát erről az alapról éri a dogmatikai kritika is. Barth Luther keresztheológiájával egyetértésben hangsúlyozza, hogy Isten feltárulkozása az Ige általi önkinyilatkoztatáson keresztül egyúttal Isten rejtettségét is magában foglalja. Ez a rejtettséget magába foglaló önkinyilatkoztatás Pannenberg meglátása szerint önellentmondás, mivel Isten lényegének elfedése alapvetően ellentétes a közvetlen és teljes önkinyilatkoztatás fogalmával. Az önkinyilatkoztatások sokfélesége lehetetlenné válik, hiszen az önmagát kinyilatkoztató Isten különböző kinyilatkoztatásai diszkreditálnák egymást. Pannenberg közvetlen önkinyilatkoztatásnak, azaz „kinyilatkoztatás mint önkinyilatkoztatásnak” (*Offenbarung als Selbstoffenbarung*) nevezi azt a kinyilatkoztatást, amelynek tartalma maga a kinyilatkoztató teljessége. Ezt a megközelítést Pannenberg Barth téves kinyilatkoztatás-értelmezéseként mutatja be:

[A] kinyilatkoztatás egyedülálló volta már a szigorú önkinyilatkoztatás-fogalomban megdőlt, ugyanis ha Isten éppen a krisztusi esemény sajátos konkrétumában nyilatkozik ki teljesen, akkor nem nyilatkoztathat ki más eseményekben, helyzetekben és személyekben „is”. Tehát amint többféle kinyilatkoztatásról beszélünk, már nem a szigorú értelemben vett kinyilatkoztatásra gondolunk, mert a kinyilatkoztatások sokaságának állítása minden egyes kinyilatkoztatás diszkreditálását jelenti.³⁸

Ezért nem lehet Pannenberg rendszerében az isteni név Jahve közvetlen önkinyilatkoztatása, mert akkor a törvényt és Isten ígését is diszkreditálná a kinyilatkoztatott név, ugyanis az önkinyilatkoztatásban feltáruló isteni lényeg abszolút volta kizszorítana minden más kinyilatkoztatást. Ezért Isten kinyilatkoztatásának többféle megjelenése nem lehet egy közvetlen, minden más megjelenést diszkreditáló kinyilatkoztatás, hanem Isten részben megismerhető volta egyfajta közvetett kinyilatkoztatást feltételez. Így jutunk el Isten közvetett kinyilatkoztatásához, amely szabadon³⁹ mindenkinek alapul szolgálhat Isten megismeréséhez.

³⁸ „[D]ie Einzigkeit der Offenbarung in ihrem strengen Begriff als Selbstoffenbarung bereits beschlossen ist: Wenn Gott gerade in der besonderen Bestimmtheit des Christusgeschehens ganz offenbar ist, dann kann er nicht in davon verschiedenen Ereignissen, Situationen, Personen „auch” offenbar sein.” Wolfhart Pannenberg: Einführung, in uő (Hg.): *Offenbarung als Geschichte*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1982, 10.

³⁹ Szemben a barthi – Pannenberg szerint – „tekintélyalapú” kinyilatkoztatással.

Közvetett kinyilatkoztatásról viszont akkor beszélhetünk, ha egy olyan szó vagy cselekedet, amelynek tartalma ugyan nem maga Isten, mégis kifejez valamit róla mint annak létrehozójáról. A közvetett kinyilatkoztatás annyiban tér el a közvetlen kinyilatkoztatástól, hogy alapvetően más tartalmat közvetít, mint amit közölni akar, szemben a direkt kommunikációval, melynek közvetlen tartalma éppen az, amit közölni kíván. A közvetett kommunikációban a tartalom közvetítése nem jut el egyenesen a közlésig, hanem a kommunikációs csatorna megszakadásával „a közölt tartalom csak akkor tárja fel valódi értelmét, ha más perspektívából tekintünk rá”.⁴⁰ Mindezek alapján a kinyilatkoztatás esetében „a közvetett közlés magasabb hatványú közlés: az alapja mindig a közvetlen kommunikáció, de ezt egy új perspektívába helyezi”.⁴¹ A perspektívaváltás tehát a kommunikáció tartalmát megismerve a megtört kommunikációs csatorna formájával is közlést ad át. Pannenberg közvetett kinyilatkoztatásról alkotott elmélete leginkább a példázatok, tanmesék közvetett kommunikációjára hasonlít. Ezek a történetek, mint például a *Piroska és a farkas*, nem egy elméletet adnak a gyerekeknek arról, hogy a) „Ne állj szóba idegenekkel!”, b) „Hallgass a szüleidre”; c) „Ne téj le a kijelölt útról!”, d) „A látszat néha csal.”; e) „A naivitás és a túlzott bizalom veszélyes lehet.”, hanem egy történetben képesek közvetve átadni mind az öt tanulságot.

A kinyilatkoztatás fogalmának exegetikai megalapozása után Pannenberg megállapítja, hogy „[a]z istenség különleges megnyilvánulásaival ellentétben a történelem kinyilatkoztatása mindenki számára nyitott, akinek van szeme a látásra. A történelmi kinyilatkoztatásnak univerzális jellege van.”⁴² A mindenki számára nyitott és látható kinyilatkoztatás nem természetfeletti tudásból származik, így Isten ismerete valóban mindenki számára hozzáférhető lehet, viszont ezt nem is az emberi ész, hanem Isten közvetett kinyilatkoztatása eredményezi.⁴³ Még pedig azért, mert „az Istent feltáró események és az ezekről az eseményekről szóló üzenet révén az ember olyan ismeretre jut, amellyel magától nem rendelkezik”.⁴⁴ És mivel ezek az Istent feltáró események és az eseményekről szóló híradások a „a tények nyelvén beszélnek”,⁴⁵ a közvetett kinyilatkoztatás minden ember számára univerzálisan elérhető. De Pannenberg tisztában van azzal is, hogy ezek a „tények” a legtöbb ember előtt mégis rejtve maradnak, viszont használhatják az értelmüket ahhoz, hogy Isten közvetett igazságát a tradicionális és történelmi

⁴⁰ Uo., 16.

⁴¹ Uo.

⁴² Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 98.

⁴³ Uo., 100.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

kontextusukban megértsék,⁴⁶ így a kinyilatkoztatás teljes terhét valójában az események hordozzák.⁴⁷ Ha pedig a kinyilatkoztatás kérdéséről „másképp akarnánk gondolkodni, akkor a keresztyén igazságot egy szekta igazságává tennénk”.⁴⁸ A szektás gondolkodás alatt Pannenberg a barthi Ige-teológiára utal. Szerinte Isten igéjének a központisége a perszonalista teológiára épül, a „legközelebbi párhuzamát pedig nem a kifejezetten bibliai tényekben, hanem a szavak gnosztikus értelmezésében” találhatjuk.⁴⁹ Ezzel szemben a pannenbergi krisztológia lényege, hogy Jézus élettörténete nyitott, és a történelmi folyamatok ugyanúgy hatnak rá, ahogyan az emberekre. Jézus története csak azáltal nyer értelmet, hogy Jézus feltámad a halálból Isten Lelke által, ezzel egyrészt bizonyítva „Jézus hatalmi igényének isteni hitelesítését”, másrészt bemutatva, hogy „Jézus sorsában már felvirradt a vég”.⁵⁰ Jézus Krisztus feltámadása tehát egyedi és esetleges történelmi esemény, mely esemény az egész történelem hermeneutikai keretévé lesz azáltal, hogy Jézus Krisztus halottak közül való feltámadása mint eszkatológiai esemény minden keresztyén reménységét fogatosítja, így pedig egy ténylegesen megtörtént eseményre hivatkozva jutunk el a történelem végének anticipációjához.⁵¹

TUDOMÁNYOS PROLEPSZIZMUS

Pannenberg „kinyilatkoztatás mint történelem” teológiai elméletének háttére összefüggésben áll Barthtal szembeni kritikájával és „az Ige-teológiától való elfordulásával”.⁵² Ennek a kiábrándultságnak az oka, hogy Pannenberg szerint nem köszöntött be a felvilágosodásban gyökerező új korszak, amiről Bonhoeffer írt, hanem a vallás és a teológia hiteltelenségét éppen a kinyilatkoztatásra vonatkozó tekintélyelvű állítások okozzák, amelyek „kizárják magukat a kritikai racionalitás kérdései alól”.⁵³ Az „új út” célja ezzel szemben a kritikai racionalitásnak való megfelelés. Egy történelmileg igazolható kinyilatkoztatás megalapozása, melyben nagyobb teret kap az értelem és így a teológia interdiszciplináris párbeszédbe lépve visszanyerheti a hitelességét. Pannenberg a logikai

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Avery Dulles: Pannenberg on Revelation and Faith, in Carl E. Braaten – Philip Clayton (eds.): *The Theology of Wolfhart Pannenberg: Twelve American Critiques, with an Autobiographical Essay and Response*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1988, 172.

⁴⁸ Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 100.

⁴⁹ Pannenberg: *Einführung*, 14.

⁵⁰ Uo., 107.

⁵¹ Uo., 86.

⁵² Uo., 227.

⁵³ Uo.

pozitivizmus korlátait átlépve, a teológia tudományos módszerének megalapozásához egy új alternatívát keres, melyet Karl Popper *A tudományos kutatás logikája (Logik der Forschung)* című művében kidolgozott „kritikai realizmusában” talál meg.⁵⁴ Az angolszász analitikus filozófia hagyományában gyökerező kritikai realizmus kiemelkedő érdeme, hogy Popper rámutatott a logikai pozitivizmus induktív módszerének alapvető pszichológiai és logikai korlátjaira. Popper szerint, mivel a tudományos elméletek konkrét megfigyelésekből levont általánosítások, egyetlen pozitív kísérlet sem képes végérvényesen igazolni egy egyetemes elméletet. Ennek az oka, hogy a tudományos kutatások előzetesen már elméleti feltevésekkel bírnak, amelyekre épülve végzik el a kutatók kísérleteiket. Egy ilyen elmélet megdöntéséhez már egyetlen ellentmondó (negatív) eredmény is elegendő. Például állíthatjuk, hogy minden holló fekete, de ha találunk egyetlen fehér hollót, akkor a „minden holló fekete” állításnak az igazsága falszifikálódik. A tudomány feladata popperi értelemben, hogy hipotéziseket állítson fel, amelyeket később az új kutatások eredményei – és így a falszifikáció – fényében felülvizsgálhatnak.

Popper tudományelmélete meghatározó Pannenberg tudományfilozófiája szempontjából, sőt egyenesen a tudományos prolepszizmusának a gerincét alkotja: „Az igazság eszméjének Popper által regulatív elvként megfogalmazott leírása az állítások igazságát egy végtelen folyamat elképzelt végpontjára helyezi, miközben minden állítás valójában itt és most támaszt igazságigényt. Ezt a közvetlen igazságigényt, amely mindazonáltal még mindig vitatható, így legfeljebb »megközelíteni« lehet, ezt anticipációnak nevezhetjük.”⁵⁵ Bár „Pannenberg látja a kritikai racionalizmus hibáit, időnként úgy tűnik, mégis akarata ellenére tartja magát annak semlegességi kritériumához”.⁵⁶ Emiatt Pannenberg ismeretelmélete csak feltételesen tekinthető posztfundacionalistának,⁵⁷ mivel a posztfundacionalista megközelítés szerint a semlegesség pusztán illúzió, mert minden proposíció valamilyen előfeltevésen, hatalmi viszonyon vagy történeti-kulturális kontextuson alapul. Viszont a semlegességi kritériumnak megfelel Izráel történelemértelmezésének fejlődési csúcsa, az apokaliptika, ahol az ígélet–beteljesedés séma, a modern tudomány hipotézis–bizonyítás sémájával áll párhuzamban. Ezek alapján

⁵⁴ Winfried Löfler: Ein wissenschaftstheoretischer Blick auf Pannenberg's *Wissenschaftstheorie und Theologie* nach einem halben Jahrhundert, in Gunther Wenz (Hg.): *Wissenschaftstheorie und Theologie, Studien zu Pannenberg's Monografie von 1973*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2023, 17.

⁵⁵ Wolfhart Pannenberg: *Wissenschaftstheorie und Theologie*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1973, 43.

⁵⁶ Shults: *The Postfoundationalist Task of Theology*, 47.

⁵⁷ Uo.

Pannenberg teológiai ismeretelméletét a posztfundacionalista irányhoz kapcsolódó, de mégis önálló tudomány prolepszizmussal érdemes megneveznünk.

Pannenberg az első monográfiájában (*Grundzüge der Christologie*) egy alulról építkező krisztológiát kialakítva mutat rá arra, hogy Jézus az a történelmi és partikuláris, akiben a valóság egésze proleptikusan megjelenik.⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy maga Krisztus a vég proleptikus betörése az emberi történelem folyamatába. Jézus Krisztus „*vere deus, vere homo*”,⁵⁹ de ennek megvallásához „alulról kell indulnunk, és Jézus emberi tevékenységét, és annak történelmi sajátosságát kell alapul vennünk”.⁶⁰ Pannenberg tehát egy „alulról felfelé haladó krisztológiát” épít fel szemben a barthi teológiával, melynek alapja a „fentről lefelé” megismerhető „hit Krisztusa”.⁶¹ Barth „fentről lefelé haladó” krisztológiája értelmében a „történeti Jézus” kutatása és a történeti-kritika által bemutatott Jézus-képek az antropomorfizmus eredményei. Ezzel szemben a pannenbergi krisztológia lehetővé teszi Krisztus teljes sorsának „alulról” való megközelítését, így a feltámadás tulajdonképpen „tisztá fizika. Az elméletben nincs semmi természetfeletti, és ezért sehol sincs a hitre való hivatkozás.”⁶² Ezért a teológia kulcsfogalmai ma már természettudományos fogalmak,⁶³ Tipler megállapítása Pannenberg teológiájának episztemológia externalizmusára világít rá. A teológiai externalizmus lényege, hogy egy teológiai proposíció csak akkor lehet igaz, ha nem pusztán egy belső rendszer fogalmi mátrixából nyeri az igazolását, hanem külső tényezők által igazolható vagy falszifikálható. Pannenberg externalizmusa szintén az Ige-teológia ellen vívott küzdelmének a lenyomata, ugyanis Barth a hitet és a teológiát Isten Igében való önkinyilatkoztatása alapozza meg, Kevin Diller megnevezése szerint „teo-fundacionálisan”.⁶⁴

Tehát az anticipáció elméletét a falszifikációval fogalmával összekapcsolva Pannenberg egy krisztológiai ismeretelméletet épít fel, amit tudományos prolepszizmusnak nevezhetünk. Pannenberg tudományos prolepszizmusa két alappillérre épül. *Először* az indirekt kinyilatkoztatás és a történelem végének

⁵⁸ Wolfhart Pannenberg: *Grundzüge der Christologie*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1964, 52–53.

⁵⁹ Uo., 292.

⁶⁰ Bálint Anna: *A hüposztatikus egység, különös tekintettel Nesztóriusz, Kírilloosz és Pannenberg krisztológiájára*, szakdolgozat, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2020, 28–29.

⁶¹ Uo., 24.

⁶² Frank J. Tipler: The Omega Point as Eschaton: Answers to Pannenberg's Questions for Scientists, *Zygon*, vol. 24, 1989/2, 222.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Kevin Diller: *Theology's Epistemological Dilemma: How Karl Barth and Alvin Plantinga Provide a Unified Response*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2014, 47.

kapcsolata meghatározó Pannenberg történelemértelmezésében, melyhez szorosan kapcsolódik az apokaliptikus ígélet–beteljesedés séma. Isten isteni volta csak akkor válik megismerhetővé, ha a megígért események igazolva lesznek, azaz beteljesülnek, ezért a történelmi cselekvés végidőbeli igazolhatóságának az alapja a kinyilatkoztatás indirekt volta.⁶⁵ Az indirekt kinyilatkoztatás beteljesedést és megértést kíván, és Isten igazolásaként válik teljessé. Mindezt Isten a történelem végén teljesíti be, ugyanakkor Jézus Krisztus feltámadásával ez a bizonyítás már proleptikusan jelenvalóvá vált. *Másodszor* az apokaliptikus ígéletek egy valóságos ember történetében váltak bizonyíthatóvá, ez pedig megfelel az Izráel Istenének egyetemességét elbeszélő ószövetségi állításoknak (Ézs 40,5), és így Jézus történetisége miatt észérvekkel bizonyítható. A kinyilatkoztatás immanenciája és nyilvánvalósága lehetségessé teszi, hogy az üdvösség a pogányokhoz is elérkezzen, Izráel Istene viszont csak a történelem végén bizonyítja önmagát minden népnek, ahogyan ez megtörtént Jézus Krisztus sorsában, melyben az egész történelem vége már előre megtörtént.⁶⁶ Ebben a Krisztus-eseményben a teljes történelem összesűrűsödik, és Jézus, mint egy portál,⁶⁷ ablakot nyit, amelyen keresztül bepillantunk a történelem végébe. Krisztus feltámadása ehhez hasonlóan nem egy átjárható kapu, hanem egy adott történelmi ponton – Kr. u. 30–35 között – megnyílt portál a világ számára, ahol az eszkaton valóságába pillanthatunk. Látható a másik oldal, de nem lehet átlépni rajta; kapcsolatba lehet kerülni a portál túloldalával, de a portálba tekintő még nem haladhat át a portálon. Krisztus feltámadásának megismerése ennek a portálnak a felismerése és elfogadása, az eszkatonba való teleportáció nélkül. Az emberiség tovább halad a maga időbeli pályáján a végső beteljesedés felé, de rátekinthet erre a portálra, amit az időbeli pálya összegyűrődése nyitott ki. Ez a portálra tekintés az, ami Pannenberg szerint az Egyház igehirdetésének és az etikájának az alapja, mert képessé válhat a jövő felől értelmezni a jelent.

⁶⁵ Pannenberg: *Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung*, 95. (2. tézis: A kinyilatkoztatás nem a kijelentett történelem elején, hanem a végén történik meg.)

⁶⁶ Uo., 98.

⁶⁷ Jó példa erre a 2024. május 8-án felállított *New York–Dublin portál*, ami Benediktas Gyllys litván művész interaktív installációja volt. A portál lehetővé tette a New York-i és a dublini emberek számára, hogy élő videoképernyő segítségével kapcsolatba lépjenek egymással.

BARTH ÉS PANNENBERG POLÉMIÁJA

Pannenberg kinyilatkoztatásteológiája és a történelem folyamata, mint láthattuk, mélyen összekapcsolódik. A mindenki számára nyitott és látható kinyilatkoztatásnak nem kell tehát egyfajta történelemfeletti szupranaturális tudásból származnia, hanem Isten ismeretének az univerzális történelem által mindenki számára hozzáférhetőnek kell lennie. Ebben a szupranaturalista teológiát leváltani kívánó történelemorientált útkeresésben egyértelműen kitűnik a barthi teológia történelemfeletti kinyilatkoztatásértelmezése elleni fellépés, mely fellépés hangsúlya, hogy a bibliai szövegek tanúsága alapján nem Isten Igéje az, ami Istent kinyilatkoztatja a maga teljességében, hanem Isten cselekedetei a történelemben. Ebből Pannenberg azt a következtetést vonja le, hogy a történész kritikus értelmének kedvezve meg kell akadályozni a transzcendens valóság tényreését, mert csak így válik képessé a történelmi kutatás a teológia belső világából való kilépésre.⁶⁸ Láthattuk, hogy a közvetett kinyilatkoztatás perspektívájával Pannenberg szükségesnek tartja a kinyilatkoztatás és így Krisztus feltámadásának transzformatív erejét, azonban a Krisztus-eseményt a vizsgálható történelmi események közül tartja egynek. Pannenberg szerint tehát mostantól „minden teológiai állítást észérvekkel kell bizonyítani, mert a hit meg nem kérdőjelezett alapvetéseire többé nem támaszkodhatunk”.⁶⁹

Pannenberg motivációjának megvilágításához érdemes a figyelmünket röviden Barth kinyilatkoztatásértelmezésére fordítanunk. A barthi megközelítés sarokpontját a *Römerbrief*ben olvashatjuk, melyben Barth megkülönbözteti Isten történelmének és cselekvésének síkját a teremtés és az emberiség síkjától, hiszen Jézus Krisztus nevében

találkozik és válik el két világ, itt metszi egymást az ismerős és az ismeretlen két síkja. Az ismert nem más, mint az Isten által teremtett, de a vele való eredeti egységből kihullott és ezért megváltásra szoruló „test szerinti” világ, az ember világa, az idő és a mi világunk dolgai. Ezen ismert síkot metszi a másik, ismeretlen, az Atya világa, az őseredeti teremtés és a végső megváltás világa.⁷⁰

A két sík metszete Jézus Krisztus feltámadása, amely egyszerre bír történeti és transzcendens jelleggel, éppen ezért „Jézus mint Krisztus azon, számunkra ismeretlen sík, mely a lét általunk ismert síkját fölülről, függőlegesen metszi”.⁷¹ Ez

⁶⁸ BQT I, 76.

⁶⁹ BQT II., 54.

⁷⁰ Karl Barth: *A rómaiakhoz írt levél*, ford. Ferencz Árpád, Kolozsvár, EXIT, 2025, 35.

⁷¹ Uo.

áthasítás által válik központivá a Kr. u. 1–30 között eltelt idő, a kinyilatkoztatás ideje (*Offenbarungszeit*). A történelem síkján belül azonban a transzcendens sík nem tud történetileg kutatható módon megjelenni, mert „amennyiben pedig az a másik világ Jézusban érinti a miénket, megszűnik történeti, idői, tárgyi és közvetlenül szemlélhetővé lenni”.⁷² Így Barth számára Jézus Krisztus feltámadása „egyedülálló esemény”, amely „e világban történt, de nem e világ része volt”.⁷³ George Hunsinger ezt nevezi Barth hermeneutikai realizmusának, amely „az Írás szemantikai erejét sem nem egyértelműnek, sem nem bizonytalannak, hanem analogikusnak tételezi.”⁷⁴ Barthnál az Írás analogikus olvasatának logikai ereje részvételre készítet, szemben Pannenberg kognitív megközelítésével, ezzel együtt az Írás analogikus olvasata állító erejében ideiglenesen elégséges szemben Pannenberg abszolút szemléletével.

Ezek alapján érthető, hogy Barth, miután figyelemmel követte Pannenberg munkásságát, és elolvasta Pannenberg *Grundzüge der Christologie* című művét, így írt levelében: „úgy vélem, hogy minden eredetiség ellenére, amelyet Ön vállalt és végrehajtott, komoly visszalépéssel állunk szemben egy olyan gondolkodásmód felé, amelyet nem tartok megfelelőnek, és ezért képtelen vagyok azt magamévá tenni”.⁷⁵ A késői⁷⁶ Barth kritikája még inkább rámutat a két teológus kinyilatkoztatástan-értelmezésében jelenlévő feszültségére, amely vita nemcsak a német akadémiai teológia berkein belül jelent meg, hanem a magyar protestáns teológia útkeresésére is nagy hatást gyakorol mind a mai napig. Barth kinyilatkoztatástan-értelmezése és annak kierkegaardi háttere erősen történelemellenesnek mutatkozik, így a tudományos prolepszizmus értelmében nem falszifikálható. A következő részben azt a barthi alapot próbáljuk megközelíteni, amiben feltárul, hogy miként lehetne a svájci teológus meglátásai szerint „visszalépés” helyett előrelépni.

⁷² Uo.

⁷³ George Hunsinger: *Új teremtés hajnala, Barth hermeneutikai realizmusa és feltámadása*, ford. Tóth Sára, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005, 56.

⁷⁴ Uo., 35.

⁷⁵ Karl Barth: 174. An Prof. Dr. W. Pannenberg, in *Briefe 1961–1968*, Zürich, TVZ, 1975, 208.

⁷⁶ Ez azért különleges, mert Barth 1945-öt követően egyre nagyobb figyelmet fordított az antropológiára, és árnyaltabban, részben pedig pozitívabban értékelte Schleiermachert, mint korábban. És mindezek ellenére is visszalépésnek tartotta a pannenbergi „utat”.

AZ OFFENBARUNG ALS GESCHICHTE AKTUALISTA KRITIKÁJA

Paul Nimmo Barth aktualista ontológiáját tárgyalva az első mondatban megjegyzi, hogy maga „Barth egyszer sem használja ezt a kifejezést.”⁷⁷ Ennek alapja, hogy Barth alapvetően elutasított minden olyan teológiai megközelítést, amely előzetes módszertani struktúrák mentén próbálta meghatározni Isten és ember viszonyát,⁷⁸ ez az egyik alapvető fenntartása volt Barthnak Pannenberg teológiai megközelítésével szemben, ugyanis a tudományos prolepszizmust meghatározza a 20. század második felének tudományelmélete, még ha Pannenberg Istenre nyitott módon is alakította át Popper szemléletét.⁷⁹ Viszont Nimmo Eberhard Jüngelt követve felismerte, hogy Barth dogmatikája nem klasszikus értelemben vett ontológia, ugyanakkor tesz ontológiai kijelentéseket, ezekből pedig kitűnik, „hogy Barthnak sajátos formális felfogása van azokról az összefüggésekről, kapcsolatokról és cselekvésekről, amelyeken belül az etikai ágens él és mozog, és amelyben létezik”.⁸⁰

Ez az aktualista megközelítés Isten önkinyilatkoztatásából ered, amit Pannenberg jogosan talált önellentmondásosnak a szó idealista értelmében, azonban Barth az önkinyilatkoztatást „nem spekulatíván, egy *a priori* konstrukcióval kezdi, hanem inkább egy *a posteriori* reflexióval arról, hogy Isten milyenek mutatta magát Jézus Krisztusban”.⁸¹ Barth számára Isten megismerése tehát nem emberi gondolati rendszerekből vagy elvont filozófiai spekulációkból indul ki, hanem abból a konkrét történelmi eseményből, hogy Isten Jézus Krisztus személyében kinyilatkoztatta magát. Ez azt jelenti, hogy a teológiai gondolkodás nem valamilyen előzetes elméletből indul (fundacionalizmus), hanem visszatérő, értelmező munka: az a feladat, hogy megértsük, mit jelent Isten önkinyilatkoztatása Krisztusban. Bár Diller nem épít Nimmo aktualista Barth-értelmezésére, mégis Barth teo-fundacionalistának nevezett ismeretelméletét az értelmező ismeretben látja megalapozni: „A teológiai megismerés alapelveit az Isten megismerésének ajándékáról való reflexióban ismerjük meg.”⁸² Barth szerint tehát az isteni kinyilatkoztatás nem valami, amit az emberi ész talál ki vagy logikailag épít fel, hanem olyasmi, ami megtörtént a Krisztus-eseményben.

⁷⁷ Paul Nimmo: *Being in Action: The Theological Shape of Barth's Ethical Vision*, London, T&T Clark, 2007, 5.

⁷⁸ Uo., idézi Alan J. Torrance: *Persons in Communion: An Essay on Trinitarian Description and Human Participation*, Edinburgh, T&T Clark, 1996, 248.

⁷⁹ Nüssel: *Was heißt „als Geschichte“?*, 81–82.

⁸⁰ Nimmo: *Being in Action*, 5.

⁸¹ Bruce L. McCormack: *Karl Barth's Critically Realistic Dialectical Theology: Its Genesis and Development 1909–1936*, New York, Oxford University Press, 1997, 359.

⁸² Diller: *Theology's Epistemological Dilemma*, 47.

Ez az esemény pedig a létező Istent fedi fel, aki van és cselekszik, aki Jézus Krisztusban megismertette magát az emberekkel, ebben a világban és az emberi időben cselekedve. Barth aktualista ontológiájának lényege, hogy nem pusztán Isten dinamikus voltát fejezi ki, hanem azt, hogy Isten lényege nem választható el attól, ahogyan cselekszik.⁸³ Ezzel Barth tudatosan elutasítja azt a spekulatív előfeltevést – szemben Pannenberggel –, miszerint Isten lényének előzetesen, időtől függetlenül adott fogalma alapján kellene megítélni a történelmi megjelenését. Barth éppen fordítva közelít Isten kinyilatkoztatásához: az isteni cselekvésben – mindenekelőtt Jézus Krisztusban – mutatkozik meg, hogy ki Isten. Ez azt jelenti, hogy a „fentről lefelé haladásban” gyökerezik az emberi megismerés lehetősége, mert Jézus Krisztus előtt nem ismerhetjük meg Istent, sőt akik az ószövetségi törvényt vagy az előtt Isten hangját hallották, akkor azt a törvényt hallották, ami „benne van az evangéliumban”,⁸⁴ azaz a nyilvánvalóvá váló „kegyelem történést”, magát Krisztus hangját hallották.

Fontos kiemelnünk, hogy Barth ragaszkodik ahhoz, hogy Jézus Krisztus élete és munkája az emberi történelem síkján valósult meg, így pedig Isten cselekvése nem pusztán a történelemben a meglévő struktúrákon keresztül megy végbe, hanem velünk sorsközösséget vállalva. Így Jézus sorsa nem az isteni kinyilatkoztatás történelemben lezajlott összesűrűsödött változata, hanem az a kinyilatkoztatás, amely mindennek alapot ad. Ezzel pedig kopernikuszi fordulatként Barth a teológia alapjait az emberi ész, érzések és percepciók helyett az Istennel való találkozásba helyezi.⁸⁵ Fazakas Sándor megállapítja, hogy ez valóban egy fontos megfordítása a sorrendnek, amit Barth teremtéstanában érthetünk meg igazán.⁸⁶ Barth számára nem a világ természettudományos megismerése és nem is egy ősmítosz vagy világnézet felvázolása az elsődleges a teremtés kapcsán, hanem Isten jelenlétének hitbeli felismerése, amely az Isten és ember közötti kapcsolatban válik meg tapasztalhatóvá,⁸⁷ azaz Isten cselekvésében. Az isteni kinyilatkoztatás esemény- vagy folyamatszerűségét Pannenberg közvetett kinyilatkoztatáskonceptiójában is meghatározza, de Barth aktualista megközelítése a kinyilatkoztatás esemény jellegében az isteni cselekvés örökkévalóságbeli pillanatának és az isteni cselekvés történelemben megvalósuló pillanatának dialektikus egységét alkotja meg. Tehát Isten üdvígereete örökké igaz, és ezt az igazságot az időbeliségből is nyeri, ahogyan

⁸³ Nimmo: *Being in Action*, 7.

⁸⁴ Karl Barth: *Evangélium és törvény*, ford. Szabó Csaba, Budapest, Kálvin, 1996, 22.

⁸⁵ Christian Link: Die theologischen Entscheidungen der Schöpfungslehre Karl Barths, in Michael Beintker – Christian Link – Michael Trowitzsch (Hg.): *Karl Barth im europäischen Zeitgeschehen (1935-1950), Widerstand – Bewährung – Orientierung*. Zürich, TVZ-Verlag, 2010, 137.

⁸⁶ Fazakas: *Isten szuverenitása és az ember szabadsága*, 123.

⁸⁷ KD III/1, 67–68.

a szövetségkötés megvalósul, és az áldozat a feláldozás során oltalmat nyújt (pl. az Ószövetségben vagy Jézus Krisztus legteljesebb áldozatában); ezek a történelemben megvalósuló események pedig ugyanígy szükségesek Isten örök dekrétumának megvalósulásához. Hangsúlyos, hogy az ember számára idegen örökkévaló síkot csak Jézus időhöz való viszonyában érthetjük meg igazán.

Az Isten által számunkra rendelt idő azáltal jön létre, hogy Jézus Krisztusban jelenvalóvá válik számunkra, azaz *Deus praesens*. Ha azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus, akkor emberi és ezért időbeli jelenlétet is állítunk. Jézus Krisztus eseményének minden pillanata egyben időbeli pillanat is, azaz olyan jelen, amely mögött múlt és előtte jövő áll, mint azok az időbeli pillanatok, amelyeknek a sorozatában mi magunk is léteünk. „Az Ige testté lett” azt is jelenti, hogy „az Ige idővé lett”. [...] [A kinyilatkoztatás] időbeli valóság. Tehát nem egyfajta ideális, de önmagában időtlen minden vagy valamely időre vonatkozó tartalom. Nem marad transzcendens az idő felett, nem csupán egy ponton találkozunk vele, hanem belép az időbe, sőt, feltételezi az időt, sőt, időt teremt magának.⁸⁸

Ahogy láthattuk Fazakas megközelítésében is, Barth főkérdése nem az, hogy történelmi eseményről beszélünk-e, és nem is az, hogy hogyan és milyen módzerekkel építhetjük fel a történelmi kontextusát a Krisztus-eseménynek, hanem a főkérdés, hogy felismerjük-e az igazságot, amely a Krisztus-eseményben valósult meg. Barth ezzel kivonja Jézus Krisztus életét és különösképpen a feltámadást a történelmi-kritikai vizsgálat hatálya alól. Ezen a ponton éri Pannenberg szupranaturalizmus vádját, illetve az angolszász – és a magyar nyelvterületen is erősödő – fideizmus vád Barth teológiáját. Láthattuk, hogy már a *Römerbrief*-ben is komolyan szétválasztotta a transzcendens és történelmi síkot, ezért most forduljunk az aktualista ontológiájához.

Barth számára a Krisztus-esemény transzformatív jellegének alapja, hogy az ontológiailag más Isten mond „Igent” az emberre, ennek következtében nem beszélhetünk a Teremtő és a teremtmény közötti egyenlőségről, sem Jézus Krisztus és az emberi személyek egyenlőségéről.⁸⁹ És éppen ez az a terület, ahol a két teológus leginkább szemben áll egymással, ugyanis Pannenberg – mint már bemutattuk – szükségesnek tartja az alulról építkező krisztológiát, így pedig Jézus emberi tevékenységét és sajátos történelmi kontextusának megértését tartja elsődlegesnek.⁹⁰ Az alulról építkező krisztológia egy egyszerű emberrel

⁸⁸ KD I/2, 55.

⁸⁹ KD IV/3, 618.

⁹⁰ Bálint: *A hüposztatikus egység*, 29.

kezdi el az építkezést, aki teljes mértékben egyenlő az emberekkel. Így például Pannenberg Jézus szűztől fogantatásáról is lemond,⁹¹ hogy ne a kivételességét hangsúlyozza, hanem az emberekkel való egyenlőségét. Barth viszont Krisztusban látja kibontakozni a történelmet, azaz számára a „kinyilatkoztatás nem a történelem predikátuma, hanem a történelem a kinyilatkoztatás predikátuma”.⁹² Emellett látnunk kell, „hogy Barth az alulról felfelé irányuló mozgást legitimnek és fontosnak tartja, de csak másodlagos mozgásként az első, visszafordíthatatlanul fentről lefelé irányuló mozgásból”.⁹³

A barthi teológiában megjelenő aktualizmus az igazságot mindig eseményként fogja fel, amely nem adat, nem egy kognitív logikai erő, és nem is pusztán a tények elbeszélése, hanem Isten saját élő valósága, olyan igazság, amely önmagával való állandóságában folyamatosan meglepő formákat ölt.⁹⁴ Viszont az aktualista ontológia nem metafizikai előfeltevésként van jelen Barth teológiájában, ugyanis Barth „elutasítja az ontológiát a szó szorosabb értelmében, mint a metafizika olyan ágát, amely előzetes keretet kínálhatna a keresztyén teológia kibontásához”.⁹⁵ Ez a megközelítés feltételezi a *fides quaerens intellectum* teológiai alaphelyzetet és az abból származó óvatosságot az isteni misztérium iránt. Szemben Pannenberg racionális megközelítésével, amely szerint „a titok iránti tisztelet – többek között – éppúgy kifejeződhet abban is, hogy megpróbáljuk azokat teljesen megérteni”.⁹⁶ Az igazságot mint eseményt felismerni kívánó participációt feltételező aktualizmus a semlegességet feltételező racionalizmussal szemben arra mutat rá, hogy csak a kegyelem folyamatos adománya által válik Isten megismerhetővé. Ez pedig azt jelenti, hogy „Isten nem ismerhető meg mint adott és passzív entitás, amely racionálisan felfogható és ezáltal irányítható. Hanem éppen ellenkezőleg, az Isten igazsága olyan igazság, amely sosincs mögöttünk. Olyan élő igazság, amelynek mindig újból és újból igazsággá kell válnia.”⁹⁷ A kritika nemcsak Pannenbergnek, hanem az Egyháznak is szól: nem a történeti bizonyosság és nem az emberi igények kiszolgálása által lesz az Egyház Egyházzá. Egyszerűen az Egyház

⁹¹ Pannenberg: *Grundzüge der Christologie*, 140–141.

⁹² *KD* I/2, 64.

⁹³ Diller: *Theology's Epistemological Dilemma*, 69. Ezt a sorrendet követve dolgozza ki T. F. Torrance a természet teológiájának megközelítését – a Barth és Torrance által is elutasított – természeti teológiával szemben. Vö. Thomas F. Torrance: *Theological Science*, London, T&T Clark, 2000.

⁹⁴ George Hunsinger: *How to Read Karl Barth: The Shape of His Theology*, New York – Oxford, Oxford University Press, 1991, 67.

⁹⁵ Shao Kai Tseng: *Barth on Actualistic Ontology*, in George Hunsinger – Keith L. Johnson (eds.): *The Wiley Blackwell Companion to Karl Barth: Barth in Dialogue*, Vol. II., Hoboken, Wiley-Blackwell, 2020, 739–740.

⁹⁶ Pannenberg: *Grundzüge der Christologie*, 313.

⁹⁷ Hunsinger: *How to Read Karl Barth*, 67.

lényege és sajátossága – ahogyan arra Fazakas is rámutat –, hogy az Egyház az a hely, ahol „hirdetik és hallgatják az Evangéliumot”.⁹⁸ Ez a hirdetés és hallgatás pedig a találkozásból nyeri az igazságot, amelyet nem a történeti-kritikai módszer támaszt alá, hanem a Szentlélek megelevenítő és megvilágosító hatalma, amely megtanít bennünket figyelni Isten Igéjére vasárnapról vasárnapra, illetve napról napra. A találkozást követően pedig az Igét hallgató is *felelőssé* válik, hiszen a találkozásból nyert igazság arra sarkallja, hogy korának minden lehetőséget kihasználva gyakorolja felelőségét. Barth teológiája tehát arra mutat rá, hogy az Egyház nem léphet ki az Igét hirdető és hallgató feladatból a tudományokat rangsoroló és megalapozó feladatkörbe, hiszen ez egy „visszalépést” jelentene a középkor skolasztikus filozófiájához.

Bár Barth szerint a filozófia és a teológia alapvetően nem ellenség, mivel mind a két tudomány „közös nehéz feladatokkal” állnak szemben.⁹⁹ Viszont a két tudomány ismeretelmélete teljesen különböző. A barthi teológia alapja, hogy Isten megismerése személyes találkozást feltételez, ellenben Pannenberg tudományos prolepszizmusa a filozófia mesterséges független álláspontjára kíván helyezkedni, amivel könnyen elzárhatja a teológiai ismeretelmélet alapját: „a teljes egészében a felülről lefelé irányuló ősi mozgást”.¹⁰⁰ A teológiai megismerés így egy kapcsolatból bontakozik ki, amely nemcsak kognitívan, hanem személyesen is átalakító lehet.¹⁰¹ Ez az átalakító erő és a teológiai ismeretelmélet pedig Barth szerint az Isten és az emberi történeti találkozásában itt és most a *Szentírásban* való élettel kezdődik.

IRODALOMJEGYZÉK

BÁLINT Anna: *A hüposztatikus egység, különös tekintettel Nesztóriusz, Kürillosz és Pannenberg krisztológiájára*, szakdolgozat, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2020.

BARTH, Karl: *Kirchliche Dogmatik* I/1–IV/4, Zollikon–Zürich, Evangelischer Verlag, 1932–1970.

BARTH, Karl: 174. An Prof. Dr. W. Pannenberg, in *Briefe 1961–1968*, Zürich, TVZ, 1975, 280–282.

BARTH, Karl: Philosophy and Theology, in H. Martin Rumscheidt (ed.): *The Way of Theology in Karl Barth: Essays and Comments*, Allison Park, Pickwick, 1986, 79–95.

BARTH, Karl: *Evangélium és törvény*, ford. Szabó Csaba, Budapest, Kálvin, 1996.

⁹⁸ Karl Barth: *Für die Freiheit des Evangeliums* (1933), in uő.: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1930–1933* (GA III.49), Zürich, Theologischer Verlag, 2013, 399.

⁹⁹ Karl Barth: Philosophy and Theology, in *The Way of Theology in Karl Barth: Essays and Comments*, Allison Park, Pickwick, 1986, 80.

¹⁰⁰ Uo., 84.

¹⁰¹ Diller: *Theology's Epistemological Dilemma*, 60.

- BARTH, Karl: Für die Freiheit des Evangeliums (1933), in uő: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1930–1933* (GA III.49), Zürich, Theologischer Verlag, 2013, 390–412.
- BARTH, Karl: *A rómaikhoz írt levél*, ford. Ferencz Árpád, Kolozsvár, EXIT, 2025.
- BRAATEN, Carl E.: *History and Hermeneutics*, Philadelphia, Westminster Press, 1966.
- BRAATEN, Carl E.: The Current Controversy on Revelation: Pannenberg and His Critics, *The Journal of Religion*, vol. 45, 1965/3, 225–237.
- BUSCH, Eberhard: *Karl Barth*, ford. Juhász Tamás, Kolozsvár, EXIT, 2024.
- CLAYTON, Philip: Anticipation and Theological Method, in Carl E. Braaten – Philip Clayton (eds.): *The Theology of Wolfhart Pannenberg: Twelve American Critiques, with an Autobiographical Essay and Response*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1988, 122–150.
- DILLER, Kevin: *Theology's Epistemological Dilemma: How Karl Barth and Alvin Plantinga Provide a Unified Response*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2014.
- DULLES, Avery: Pannenberg on Revelation and Faith, in Carl E. Braaten – Philip Clayton (eds.): *The Theology of Wolfhart Pannenberg: Twelve American Critiques, with an Autobiographical Essay and Response*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1988, 169–187.
- FAZAKAS Sándor: Isten szuverenitása és az ember szabadsága, Karl Barth teológiájának innovatív ereje a mai magyar református egyház és teológia számára, in *Collegium Doctorem* 2018/2, 111–129.
- FEUERBACH, Ludwig: *A kereszténység lényege*, ford. Tímár Ilona, Budapest, Akadémiai, 1983.
- GRENZ, Stanley J.: *Reason for Hope: The Systematic Theology of Wolfhart Pannenberg*, New York – Oxford, Oxford University Press, 1990.
- HUNSINGER, George: *How to Read Karl Barth: The Shape of His Theology*, New York – Oxford, Oxford University Press, 1991.
- HUNSINGER, George: *Új teremtés hajnala, Barth hermeneutikai realizmusa és feltámadása*, ford. Tóth Sára, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005.
- LINK, Christian.: Die theologischen Entscheidungen der Schöpfungslehre Karl Barths, in Michael Beintker – Christian Link – Michael Trowitzsch (Hg.): *Karl Barth im europäischen Zeitgeschehen (1935–1950), Widerstand – Bewährung – Orientierung*. Zürich, TVZ-Verlag, 2010, 135–159.
- LÖFLER, Winfried: Ein wissenschaftstheoretischer Blick auf Pannenburgs *Wissenschaftstheorie und Theologie* nach einem halben Jahrhundert, in Gunther Wenz (Hg.): *Wissenschaftstheorie und Theologie, Studien zu Pannenburgs Monografie von 1973*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2023, 15–33.
- MCCORMACK, Bruce L.: *Karl Barth's Critically Realistic Dialectical Theology: Its Genesis and Development 1909–1936*, New York, Oxford University Press, 1997.
- NIMMO, Paul: *Being in Action: The Theological Shape of Barth's Ethical Vision*, London, T&T Clark, 2007.
- NÜSSEL, Friederike: Was heißt „als Geschichte“? Zur christologischen Fundierung des Offenbarungstheologischen Programms, in Gunther Wenz (Hg.): *Offenbarung als Geschichte*,

- Implikationen und Konsequenzen eines theologischen Programms. Pannenberg-Studien 4. Band*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2018, 71–89.
- PANNENBERG, Wolfhart: An intellectual pilgrimage, *Kerygma und Dogma*, vol. 54, 2008/3, 149–158.
- PANNENBERG, Wolfhart: *Basic Questions in Theology*, I–II., Minneapolis, Fortress Press, 2007–2008.
- PANNENBERG, Wolfhart: Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung, in Wolfhart Pannenberg (ed.): *Offenbarung als Geschichte*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1982, 91–114.
- PANNENBERG, Wolfhart: *Grundzüge der Christologie*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1964.
- PANNENBERG, Wolfhart: Response to the Discussion, in James M. Robinson – John B. Cobb, Jr. (eds.): *Theology as History, Vol. 3, New Frontiers in Theology: Discussions among Continental and American Theologians*, New York, Evanston – London, Harper & Row, 1967, 221–276.
- PANNENBERG, Wolfhart: *Wissenschaftstheorie und Theologie*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1973.
- SHULTS, F. LeRon: *The Postfoundationalist Task of Theology: Wolfhart Pannenberg and the New Theological Rationality*, Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- THISELTON, Anthony C.: *Understanding Pannenberg: Landmark Theologian of the Twentieth Century*, Eugene, OR, Cascade Books, 2018.
- TIPLER, Frank J.: The Omega Point as Eschaton: Answers to Pannenberg's Questions for Scientists, *Zygon*, vol. 24, 1989/2, 217–253.
- TORRANCE, Alan J.: *Persons in Communion: An Essay on Trinitarian Description and Human Participation*, Edinburgh, T&T Clark, 1996.
- TORRANCE, Thomas F.: *Theological Science*, London, T&T Clark, 2000.
- TSENG, Shao Kai: Barth on Actualistic Ontology, in George Hunsinger – Keith L. Johnson (eds.): *The Wiley Blackwell Companion to Karl Barth: Barth in Dialogue*, Vol. II., Hoboken, Wiley-Blackwell, 2020.